
МЕЂУНАРОДНО ПОСЛОВНО ПРАВО

Међународна регулатива и упоредно право

Рад Међународног удружења правника на уједначавању пословне праксе

Секција за пословно право (*Section of Business Law*) Међународног удружења адвоката (*Interantional Bar Association*) интензивно ради на изради правних докумената који могу да помогну уједначавању и олакшању пословне праксе у појединим доменима.

Тако су пословној пракси понуђени или су у изради следећи документи:

- Водич за питање сукоба интереса и давање доказа у међународној трговачкој арбитражи (*Guidelines on Conflict of Interest and Disclosure in International Commercial Arbitration*)

- Међународни водич за финансирање пројеката у земљама у развоју (*International Guidelines for Project Funding in Developing Countries*)

- Модел уговора о заједничком подухвату (*Model Joint Venture Agreement*)

- Модел водича за домаће законе о стечају (*Model Guide for Domestic Insolvency Law*)

- Листа питања за проверу у међународним купопродајним трансакцијама (*Online International Sales Transactions Checklist*)

- Минимални стандарди за спорове у вези са електронском трговином (*Minimum Standards for e-Commerce Disputes*)

- Водич за *FIDIC*-ове услове уговора (*Guide to the FIDIC Conditions of Contract*).

***FIDIC* усавршава своје опште услове уговора о грађењу**

1. Више околности створило је потребу и утицало на покушај уједначавања уговорних услова за посао грађења у међународном промету. Правила национал-

них законодавстава међусобно се разликују и норме унутрашњег права није лако упознати. Још је теже сазнати начин њихове примене, а посебно решења и тумачења судске праксе.

С друге стране, то су у међународним размерама врло сложене пословне операције, све су сложенији проблеми у промету грађевинских услуга, пословна пракса ставља пред правнике све озбиљније захтеве (дуготрајни послови, велика вредност, комбинација познатих послова односно уговора, велики значај за националне економије).

2. FIDIC је скраћеница од почетних слова француског назива Међународног удружења консалтинг инжењера - *Federation internationale des ingenieurs-conseils*. Ову професионалну организацију, основану 1955. сачињавају национална удружења.

FIDIC је развио значајну активност на изради модела уговора односно општих услова уговора о грађењу, испоруци опреме са монтажом и консалтинг инжењерингу.

Међународној пракси понуђени су, пре више десетина година:

- општи услови уговора за радове нискоградње (*Conditions of Contracts for Works of Civil Engineering Construction*), познати бо боји корица као "црвена књига", односно "црвени FIDIC", те

- општи услови за испоруку опреме за велике индустријске и енергетске подухвате (*Conditions of Contract for Electrical and Mechanical Works*), прихваћени као "жути FIDIC".

- FIDIC је сачинио и одређене додатке уз "црвену" и "жуту" књигу, где је увео новине у метод решавања спорова, уводећи неку врсту алтернативе арбитраже (одбор за решавање спорова - *Dispute Adjudication Board - DAB*).

- У области консалтинга, у употреби су Међународни модел образац уговора између клијента и консалтинг инжењера и међународна општа правила за уговор између клијента и консалтинг инжењера (и то у три верзије - за преинвестиционе студије, за пројектовање и надзор над грађењем и за руковођење пројектом (*International Model Form of Agreement between Client and Consulting Engineer and International General Rules for Agreement between Client and Consulting Engineer - for Preinvestment Studies, - for Design and Supervision of Construction Works, - for Project Management (IGRA PI, IGRA D&S, IGRA PM)*).

FIDIC-ови услови сачињени су на основу општих услова енглеског Института грађевинских инжењера (*The Institute of Civil Engineers - ICE*), чија је прва верзија објављена још почетком прошлог века.

Касније је ова институција сачинила за употребу у иностранству тзв. "прекоморски образац уговора" (*Overseas Form*). FIDIC је 1957. ове услове објавио као међународне, који су у више наврата дотеривани.

3. FIDIC-ови услови уговора о грађењу имају врло широку примену у свету и срећу се у великом броју послова.

Услови FIDIC носе епитет "међународни", објавило их је међународно удружење, користе се у међународној пракси. Ипак, приликом преузимања општих услова, у FIDIC-у није начињен напор да се ти услов "интернационализују", извршене су само минималне интервенције у њиховом садржају. Тако су се, на међународном плану, дуго времена, користили енглески услови.

Како су се енглески услови толико афирмисали у међународним размерама?

FIDIC је објавио енглеске услове у жеку велике експанзије послова грађења преко националних граница.

Енглеске консалтинг организације врло много раде ван своје земље, посебно у Африци и Азији, дакле претежно у енглеском говорном подручју. Приликом израде тендерске документације (што је, по правилу, једна од обавеза консалтинг инжењера у одређеној фази посла) енглески консултанти редовно користе FIDIC-ове услове као опште услове уговора.

Има мишљења која широку примену FIDIC-ових услова објашњавају тиме што услови наводно не фаворизују ни извођача ни наручиоца. Ово мишљење о равнотежи права и обавеза уговорника није, међутим, општеприхваћено (да је интерес наручиоца боље заштићен и обрнуто).

Ипак, других "међународних" услова уговора о грађењу, са таквом, готово универзалном применом, нема.

Скоро да се не може већи инвестициони подухват на који се позивају инострани извођачи, а да FIDIC-ови услови не чине део тендерске односно уговорне документације и то не само у земљама англосаксонске правне традиције.

FIDIC-ови услови редовно се примењују и на пословима које финансирају међународне финансијске институције. Интерамеричка банка и Међународна банка за обнову и развој у свом документу "Уговарање радова - обрасци тендерске документације" (*Procurement of Works - Sample Bidding Documents*) препоручују примену FIDIC-ових општих услова уговора.

У појединим земљама државни органи су прописали примену FIDIC-ових услова (на пословима у јавном сектору) односно преточили су их у "домаће" услове - Нигерија, Ирак итд.

4. Ко је још радио на овим општим условима за послове изградње у међународним размерама (послови грађења и испоруке опреме):

European International Contractors-EIC објавио је 1994. *EIC Turnkey Contract са Conditions of Contract for Design and Construct Projects*.

Европска економска комисија ОУН објавила је сет општих услова уговора за испоруку опреме, са варијантама: испорука са монтажом, испорука са надзором над монтажом, који су познати по бројкама 188, 188 А, Б и Д, те 547, 547А, Б и Д.

И друге организације у оквиру система ОУН радиле су на овом питању. UNIDO је сачинио и понудио пракси *Model Form of Turn-key lump sum Contract for the Construction of Fertilizer Plant* (постоји и *Semi turn-key* варијанта).

UNCITRAL је покушао да сачини опште услове уговора о грађењу у међународној пракси, али се покушај завршио израдом Правног водича (*Legal Guide for*

Drafting of International Contracts for Construction of Industrial Plants. Но, у њему има пуно корисних разматрања, упоредно-правне анализе, као и модел клаузула односно илустративних примера за поједина уговорна решења.

Неке националне организације сачиниле су доста добре опште услове уговора који се користе и у међународној пракси. Тако *Enginnering Advancement Association of Japan* има *Model Form of International Contract for Process Plant Construction*, а средином деведесетих година прошлог века ENAA је објавила и *Model Form International Contract for Power Plant Construction*. И *American Association of Architects* има читав низ модела уговора и општих услова уговора о грађењу.

5. Каква је структура FIDIC-ових услова уговора? Неке одредбе могу да буду примењене у свим пословима грађења, док је неке неопходно дотеривати према околностима извршења конкретног посла. Одредбе које се универзално могу применити груписане су у део И који се назива општим условима. Посебни услови (део II) сачињени су тако да одговарају конкретном послу. Оба дела су повезана истом нумерацијом чланова. Посебни услови су, заправо, подсетник о питањима која треба регулисати у сваком поједином послу.

Услови FIDIC садрже још два документа: образац понуде и образац уговора, који се уносе и у тендерску документацију. Образац тендера има и посебан додаток у коме се сажетопонављају оне обавезе извођача које се могу нумерички изразити (рок, уговорна казна, износи на које извођач мора осигурати радове, гарантни период и сл.) и наводе чланови у коме су ове обавезе утврђене.

У уобичајеним ситуацијама FIDIC-ови услови се примењују тако што се стране позивају на њих или их директно уносе у уговор. То није "међународни" извор права за посао грађења конвенцијског типа, већ је у питању један од извора тзв. аутономног права.

Услови FIDIC су одраз настојања да се регулишу сва питања и сви односи међу странама у послу грађења, да се избегне позивање на националне правне системе.

Услови, међутим, овај задатак не испуњавају (уколико га је уопште могуће постићи). Неки од разлога раскорака између циљева састављача услова и онога што су постигли налазе се сигурно у не баш малобројним недостацима самог документа.

Услови уговора су састављени на енглеском језику. Издавач их је превео на француски, шпански и арапски. Недавно је извршен и превод на руски језик. Незванични превод је сачињен и на српски језик.

Пошто услови садрже институте енглеског права као што су *frustration*, *liquidated damages* и др., преводи нису сасвим успели.

Језик услова је врло компликован и, у одређеним деловима, архаичан. Одредбе су преопширне, реченице су (нарочито у првобитним верзијама) без интерпункције (што је касније исправљано).

И неки други недостаци у правној техници сигурно чине да услови нису аутономан регулатив, односно да има доста тешкоћа у примени, те се критике могу сматрати оправданим.

Одређена материја се, на пример, обрађује на више места у тексту, и то не увек на исти начин, па је потребно право мајсторство да се поједина решења у целисти сагледају (тако се одредбе о изванредним догађајима налазе разасуте у девет чланова). При том се не разликује виша сила од измењених околности.

Поред тога, поједине одредбе су комбинација више правних схватања о појединим питањима. Као пример, и за ово могу да послуже одредбе о измењеним околностима и о вишој сили - у њима се налазе и елементи англосаксонске теорије о фрустрирању уговора, о апсолутној и релативној немогућности извршења уговора, а уграђено је и учење о вишој сили и случају, о правној и физичкој немогућности испуњења уговора. Многобројни спорови између наручиоца и извођача баш о овим питањима показују да уговорно регулисање није довољно јасно.

Дакле, речју, тешко да се можемо ослонити на претпоставку да се услови могу објашњавати "сами из себе". Наиме, увек се морамо ослонити и на неки правни систем. Међутим, чињеница је да се поједина решења из услова уговора тешко могу реконструисати у појединим националним правима, да их стране, од места до места, различито тумаче и примењују. О неком уједначавању које би се постигло кроз судску и арбитражну праксу тешко да може бити говора. Није сигурно да надлежан суд или арбитража могу применити енглеска значења и тумачења појединих одредби и института, нити да ће она бити пресудна за доношење одлуке.

6. Но, најозбиљнији приговор на FIDIC-ов документ тиче се његових основних поставки.

Једна од тих полазних основа је претпоставка о независној улози консалтинг инжењера на послу.

Условима уговора инжењеру се даје једна посебна, неуобичајена улога - да тумачи одредбе уговора и уређује низ односа наручиоца и извођача, па чак и да прелиминарно решава и њихове спорове.

Услови предвиђају да радови треба да буду "на задовољство" консултанта - он је овлашћен да оцењује квалитет радова извођача.

Консултант је овлашћен да коначно утврђује одређене чињенице за које је везано остваривање права страна из уговора (задужен је за мерење радова, да одреди колико извођачу треба платити, он утврђује када су радови окончани, када почиње гарантни период итд.).

Консултант је одређен и да тумачи одредбе уговорних докумената (где спадају и пројекти) - та тумачења су, по слову услова, обавезна за стране.

Извођач своје најважније захтеве по уговору према наручиоцу подноси на решавање консалтинг инжењеру - то су, пре свега захтеви за продужење уговорног рока, признавање додатних трошкова и повећање уговорене цене из разних разлога.

Овакав положај консултанта подсећа у неким елементима на улогу арбитра (па се и назива у литератури и судској пракси "квази-арбитражном" улогом). Порекло овог концепта је у енглеском схватању да консултант, иако у уговорном односу само са једном страном, обавља своје дужности непристрасно, чувајући инте-

рес оба уговорника; његова професионална етика га, наводно, обавезује да правично одлучује о односима између наручиоца и извођача имајући увек у виду оно што је добро за извршење подухвата.

На овој тачки почиње најжешћа критика основне поставке FIDIC-ових услова уговора. Поставља се питање да ли је придржавање етичких норми струке довољна гаранција за објективност консалтинг инжењера. Он је у уговорном односу са наручиоцем и дужан је да штити његове интересе, па се може поставити питање колико је он у том односу непристрасан у односу на извођача.

Консултант је у појединим ситуацијама "судија у свом сопственом случају". Ако би поступао непристрасно, морао би да призна, по одређеним захтевима извођача, своје пропусте (грешка у процени трошкова изградње, недостаци у пројекту и сл.).

Из оваквог приступа произашле су још неке одредбе услова FIDIC које представљају својеврсно сужавање одговорности консалтинг инжењера. Тако се ризик за геолошке, хидролошке и друге услове (чије истраживање би, иначе, било нормална дужност онога ко је преузео обавезу да један објекат пројектује - дакле, консалтинг инжењера) пребацује на извођача - изричито се утврђује да су подаци садржани у техничким условима само оријентациони, да наручилац за њих не одговара, те да је извођач обавезан да, пре подношења понуде, испита и провери све услове, што је, с обзиром на расположиво време и трошкове, немогуће (пример, кривична пријава због штетног уговора). По истим одредбама, о томе да ли је извођач неке отежане услове могао да предвиди или не одлучује сам консалтинг инжењер.

На, основу искуства југословенских грађевинара може се оспорити тврдња о томе да консалтинг инжењери непристрасно делају. Услови FIDIC заснивају се на конструкцији која нема реалне основе. Закључак о непомућеној традицији независног консултовања није тачан.

Постоји, дакле, и у доктрини, па и у јудикатури појединих земаља одређена уздржаност у погледу улоге консултанта. Интервенција судске праксе (која је утврдила одређене случајеве у којима се консултант "дисквалификује" као квази-арбитар) те други покушаји (норме професионалног понашања које забрањују "сукоб интереса" припадницима струке консултаната и др.) не гарантују да ће консалтинг инжењер поступати објективно. Интереси и односи наручиоца и извођача морају почивати на основама сигурнијим од пуког поверења у наводну независност и непристрасност консалтинг инжењера и у његову приврженост етичким нормама професије. Судови у појединим земљама (у Француској, на пример) назвали су положај консалтинг инжењера по условима FIDIC-ових услова уговора "аномалијом у праву".

7. FIDIC-ови услови, који су се годинама примењивали, сачињени су за тзв. "класичне" послове грађења (у којима наручилац даје извођачу пројекат) те за послове у којима постоји предмер и предрачун, тј. у којима се вредност радова утврђује путем јединичних цена (ови се услови не могу користити за послове у којима

извођач има улогу и у стварању замисли подухвата (кључ у руке, сложени-*comprehensive* послови, инжењеринг итд.), као ни за послове са ценом *cost plus* или ценом у паушалном износу (мада услови садрже и елементе за овакво утврђивање цене). Чињени су и покушаји прилагођавања и за овакве послове (али безуспешно). Дакле, услови FIDIC-овог грађевинског уговора не покривају многе послове који се у међународној пракси јављају.

8. Као одговор на критике и скепсу, FIDIC је стално дотеривао своје услове уговора о грађењу и о испоруци опреме.

Знатне промене извршене су у оним областима које су у односима страна биле најспорније. Отклоњене су, на пример, одређене недоумице у одредбама о осигурању и у арбитражној клаузули, али су, истовремено, баш у тим доменима, отворена друга питања која у пракси могу створити неспоразуме (обавезност поступка мирена пре арбитраже, на пример). Нешто успешније су биле интервенције у одредбама о постављању захтева за продужење рока и накнаду повећаних трошкова извршења радова.

Из услова су избачени неки, искључиво енглески, институти, чиме је требало да се олакша примена и у земљама других система. Проширени су посебни услови, и садрже примере клаузула за поједина решења која странке изабери. Нешто је побољшан положај извођача (извођач је, на пример, стекао право да обустави радове услед битних пропуса наручиоца). Затим, предвиђено је да наручилац обезбеђује податке о хидролошким и условима земљишта, а извођач је одговоран само за њихово правилно тумачење. Учињен је и покушај да се услови прилагоде и за коришћење на сложенијим пословима, па постоје одредбе којима се услови прилагођавају тако да се односе, поред грађевинских радова и на испоруку и уграђивање опреме (у овом погледу успешније су биле измене унете у услове уговора о испоруци опреме).

9. Ова, "грађевинска" верзија услова још ће се задржати у употреби, али је FIDIC, свестан, дакле, и даљих критика недостатака услова, сачинио, крајем 1999, нове верзије услова уговора. Но, основна клица раздора између страна није била отклоњена - услови нису прихватили могуће решење да се прецизно утврди положај консултанта (у смислу да он делује према извођачу у име и за рачун наручиоца, да све активности на подухвату предузима по његовом налогу, те да га у том погледу обавезује). Чак су нове верзије услова читавим низом одредби даље истицале и прецизирале квази-арбитражну улогу консалтинг инжењера (консултанта и даље именује наручилац, иако он мора да, у доношењу одређених одлука консултује и извођача). У пракси се поставило питање може ли извођач да тужи консултанта (и по ком основу) за накнаду штете изазвана његовим пристрасним поступањем. Једноставно, то нису били успешни одговори на критике, као и на нове потребе праксе.

- *Conditions of Contract for Construction* (за грађевинске радове и инжењеринг радове када пројекат даје наручилац) - нова "црвена књига"

- *Conditions of Contract for Plant and Design-Build* (за електро и механичку односно машинску опрему и инжењеринг радове, када пројекат даје извођач) - нова "жута књига"

- *Conditions of Contract for EPC Turnkey Project* (EPC скраћеница од *engineer - procure - construct*) - тзв. "сребрна књига"

- *Short Form of Contract* - скраћени образац уговора (за послове мање вредности ("зелена књига")),

То су "важећи" услови уговора. Нема више "оранж" књиге, нови су "црвени" и "жути" FIDIC-ови услови, уведени су "сребрни" и "зелени" FIDIC-ови документи. Но, ово не значи да се и "стари" услови уговора не могу односно да се неће користити у пракси.

9. Нова "црвена" и "жута" књига сачињене су на истим начелима и "филозофији" као и претходне верзије, али има и знатних разлика у структури, распореду одредби и језику. Поред тога, обе књиге су уједначене (у погледу терминологије, појединих решења, јер је и међу њима било разлике - на пример, у питањима више силе, ограничења одговорности, процедуре у односу са консултантом, итд.).

Обе књиге, и "црвена" и "жута" (као и нова "сребрна") сада су структуриране тако да имају по 20 основних одредби (чланова) и њихова терминологија је уједначена односно иста је тамо где је то било могуће постићи.

Основна подела односно избор између "црвених" услова и "жутих" услова није, као што је случај са ранијим верзијама, према томе о којој врсти радова се ради (грађење или опремање, односно шта је претежније), већ се разликовање врши по томе ко даје пројекат - наручилац (што је случај са "црвеном" књигом) или извођач (што је случај са "жутом" књигом).

"Администрирање" уговора, те надзор над извршењем уговора и даље врши консалтинг инжењер, кога ангажује наручилац. Консултант, међутим, нема више прерогативе код одлучивања у случају покретања спора, већ је та улога дата Одбору за решавање спорова (то више није могућа алтернатива коју стране бирају, као што је било уређено допунама уз раније верзије услова уговора, већ одбор замењује консултанта у тој квази-арбитражној функцији.

"Оранж" књига је у потпуности замењена "сребрном" књигом, као и новом "жутом" књигом. Оба се уговора користе за пројекте "кључ у руке" (за "комплексне" послове и како их све у пракси не називају). Из самих назива се види да се ради о ситуацији где извођач даје и пројекат - дакле, једно лице даје и замисао и физички реализује подухват. Где је онда разлика између ове две верзије услова (између новог "жутог" FIDIC-а и "сребрног" FIDIC-а?)

Најкраће, "сребрни" услови се користе онда када је, код сложених послова, могуће са сигурношћу, унапред утврдити коначну цену пројекта.

Основни камен спотицања код ових сложених послова увек је било то што су се стране спориле шта је стварно предмет посла (јер је цена уговорена у моменту када главни пројекат још није готов, већ је утврђена на основу полазних основа које извођач тек треба да разрађује). Извођач се, у оваквој ситуацији, осигуравао

на разне начине, што је наносило штету интересима наручиоца. Кадгод би наручилац настојао да постави одређене границе, то је повећавало ризик за извођача. Овај неизвесни елемент сложених послова узрок је многим споровима (MFI не подржавају овај метод).

Дакле, FIDIC препоручује да се "сребрни" уговор користи у ситуацијама када извођач даје пројекат, али када је извесно да се унапред, доста прецизно, може утврдити цена, па ни једна од страна у послу неће бити изложена неком посебном ризику у погледу неизвесности око тога шта је све потребно на послу извести (извођач унапред зна ризике па их укомпонује у цену, и нема потребе за посебним "резервама", а наручилац зна колика ће коначна цена бити - што му је, некад, важно, па макар и знао да је она нешто већа у односу на ситуацију да је коришћен неки други метод извршења посла).

Но, када је објекат такве природе, односно када су околности уговарања такве да се унапред не зна са сигурношћу колики ће трошкови извршења посла бити, FIDIC препоручује своје "жуте" услове - у њима постоје клаузуле које избалансирано расподељују ризик између извођача и наручиоца за непредвиђене ситуације. Незгода је у томе што наручилац не зна унапред са сигурношћу колико ће га објекат, на крају, коштати (али зна да није платио више него што кошта, нити да је извођача довео до пропасти, што је, такође противно његовим интересима ако мора да замењује првобитно изабраног извршиоца).

"Сребрна" књига је направљено стриктно на приступу да нема "треће" стране, односно консултанта, јер нема потребе да се свакодневно прати рад извођача, јер је он преузео ризик за целокупни посао за фиксну цену. У овим условима, извођач је одговоран за тачност "услова задатка", односно почетних параметара које му даје наручилац (ово отвара многа правна питања, да их за сада прескочимо), те се уговор користи у ситуацијама када су услови такви (на пример, услови земљишта) да их извођач не мора посебно проверавати (те да може бити сигуран да информације које у том погледу добије од наручиоца може да користи као подлогу за процену ризика и израду почетних студија, а касније и за даље пројектовање).

Ако су услови такви да извођач преузима ризике за које није разумно очекивати да их преузме јер не може да провери унапред податке које добије од наручиоца, FIDIC предлаже "жуте" услове.

Нови "зелени" FIDIC је "скраћени" уговор, за мале послове (општи услови имају 10 страна). Намењен је за грађевинске радове мање вредности (500 хиљада USD), или за једноставније радове или радове који се понављају, те који краће трају (мање од 6 месеци).

10. Које су новине уведене новим условима?

То се може посматрати на више начина, али је, можда, најбоље погледати које су одредбе унете односно које су измене извршене са становишта побољшања положаја извођача, па онда и инвеститора.

Одредбе које су повољне за извођача:

- Инвеститор је дужан да поднесе доказ, у року од 28 дана од захтева извођача, да поседује финансијска средства да врши плаћање по уговору (став 2.4).

- Ако наручилац сматра да има права на неко обештећење по уговору или на продужење гарантног периода (који се сада зове период нотификације недостатака - *defects notification period*, уместо *defects liability period*), мора о томе детаљно обавестити извођача (с позивом на правни основ, чињенице, захтев - износ, рок и сл.). Наручилац нема права да пребија свој захтев са износом овереним за плаћање извођачу по уговору (став 2.5).

- Извођачево право на прилагођавање уговорне цене услед промена прописа у земљи извођења радова проширено је да обухвата и право на измене цене услед промена у судском или административном тумачењу прописа (став 13.7).

- Ако извођач не буде плаћен на време, има право на камату (опет компликују: *financial charges computed monthly*) по годишњој стопи од 3 % изнад есконтне стопе централне банке - став 14.8 (до садашње решење је било да извођач има право на камату, али није било утврђено колика је).

- Извођач је овлашћен сада да прекине или успори радове не само ако не буде плаћен (што је било и до сада), него и ако му консалтинг инжењер не овери ситуацију (став 16.1).

- Консултант мора у року од 42 дана од пријема "клејма" да захтев одобри или да га одбије (до сада није морао да одговори у одређеном року, осим у случају поведеног спора).

- Спорови се сада поверавају на решавање одбору (*DAB - dispute adjudication board*) - то није алтернатива. По "црвеној" књизи, одбор се именује на почетку уговора и остаје у функцији до краја радова. По "жутој" и "сребрној" књизи, одбор се именује за сваки спор посебно и ради док се спор не реши (члан 20). Раније, спорови су се подносили консултанту на решење.

Одредбе које су повољне за наручиоца:

- Наручилац је овлашћен да, уз најаву од 42 дана, замени консултанта, али нови не може бити лице према коме извођач изрази "разумни" приговор (став 3.4). По старојим условима, наручилац није могао мењати консултанта.

- Ако извођач поднесе "клејм" на основу изузетних физичких услова (*adverse physical conditions*), консултант може да испита да ли су услови у другим деловима радова били повољнији од предвиђених, те да смањи захтевани износ на име повећаних трошкова (став 4.12).

- Извођач мора да подноси консултанту детаљан месечни извештај о напретовању радова (са заиста пуно детаља, у вези са производњом опреме и материјала, у вези са радном снагом и опремом за извођење итд.). Ови подаци морају се дати уз месечне ситуације, што имплицира да овера односно плаћање може бити условљено подношењем тих извештаја (ставови 4.21 и 14.3).

- Наручилац може продужити гарантни период (ново име - период нотификације недостатака) за две године ако их не може користити услед недостатака за које је извођач одговоран (став 11.3).

- Наручилац има право да прекине уговор у свако доба по свом нахођењу, уз услов да то не може учинити да би радове извео сам или да их повери другом извођачу. У случају таквог раскида уговора, извођачу се надокнађују извршени радови, алил нема права на изгубљену добит (ставови 15.5 и 19.6).

- Извођач је дужан да обавести консалтинг инжењера о сваком захтеву за продужетак рока или за додатно плаћање у року од 28 дана од момента када сазна за разлоге. Ако тако не поступи, наручилац не ослобођен одговорности за продужење рока односно повећање цене. Поред тога, извођач мора да у року од 42 дана од сазнања пошаље консултанту детаљан захтев. Ако не испоштује тај други рок, продужење рока или додатно плаћање може бити оспорено ако "клејм" услед напредовања радова или из других разлога није могао да се потпуно испита (став 20.1).

11. Нови услови су далеко од тога да су савршени правни документи (има још увек доста недостатака у правној техници, пре свега, али и у неким концепцијским решењима).

Но, услове треба добро познавати (не само када се који користе, него и детаље њихове структуре и садржаја). Ово је неопходно:

- за припрему понуда (шта је све на терет и ризик извођача скривено је у многим одредбама које се, понекад олако прескачу) - дакле, морају их знати не само правници, већ и стручњаци техничке струке, те

- за организацију и праћење радова у периоду извођења.

12. FIDIC је настојао да олакша примену својих услова уговора, те је објавио и графичке и текстуалне приказе:

- главних догађаја на послу (*principal events*)

- догађаја везаних за плаћање

- догађаја који доводе до спорова.

У Водичу за припрему посебних услова уговора за сваку од књига односно услове дати су и бројни алтернативни примери клаузула.

Припремљено је и 7 различитих образаца гаранција које стране обезбеђују у пословима на које се услови уговора односе и то углавном према Једнообразним правилима за гаранције на позив (*Uniform Rules for Demand Guarantees*) или Једнообразним правилима за за уговорне бондове (*Uniform Rules for Contract Bonds*), које је израдила Међународна трговинска комора.

FIDIC је припремио и Водич за употребу нових услова уговора.

Др Мирослав Пауновић

FIDIC-ови услови уговора и водичи везани за услове уговора могу се добити на FIDIC-овим адресама:

Publication Manager

FIDIC

P.O. Box 86 (Chailly)

CH-1000 Lausanne 12
Switzerland
tel. (41 21) 654 44 15
fax (41 21) 654 44 1
e-mail: fidic.pub"pobox.com
website: www.fidic.org/bookshop